

מאמרי זה נכתב בימי עיבורו של בנו אברהם נ"י. יצעד בנו בדרכי תורת החסד שטבע אבינו הראשון וישא שמו לתפארה. "ואעשך לגוי גדול – והיה ברכה".

בארות החסד לאברהם

הקדמה

אברהם אבינו, עמודו של עולם¹, עמוד החסד בעולם, האדם הגדול בענקים², פועל באופנים רבים להנחלת אמונת יחודו של ד' בעולם והצגת "טוב ד' לכל ורחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט³) אל כל הברואים, כתביעה ללכת בדרכיו: "ואנוהו" (שמות טו, ב) – הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום" (שבת קלג:), "ואמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב 'אחרי ד' אלקיכם תלכו' (דברים יג, ה) וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר כי 'ד' אלקיך אש אוכלה הוא' (שם ד, כד) אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים... אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים... אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים... אף אתה ניחם אבלים, הקב"ה קבר מתים... אף אתה קבור מתים" (סוטה יד).

התורה בחרה להרחיב את תיאור מידת חסדו של אברהם אבינו כמתבטאת במידת הכנסת אורחים. ולמד מכאן התפץ חיים:

"כמה חביבה מצות הכנסת אורחים לפני הש"י שנכתבה פרשה שלמה בתורה המדברת מענין זה והיא לאות לנו שנתחזק בזה ג"כ כל ימי חיינו וכמו שמצינו שתיכף אחר מעשה זו שיבח אותו הכתוב עבור שיצוה את בניו ג"כ לילך בדרך צדקותיו".
(אהבת חסד, חלק שלישי, פ"א)

פעילות נילוית לפעילותו זו של אברהם היא חפירת בארות. דומה שענף זה המסתעף מן אותו אשל רב הפארות – רב החסד – נותר חוסה בצל מעשיו המרובים של אברהם, אולי אף נסתר מעט מעינינו. במאמרנו נבקש להרחיב קמעא בנושא זה.

1. שמו"ר סוף פ"ב; רמב"ם הל' עז א, ב; מורה הנבוכים ג, כט.

2. יהושע יד, טו; מסכת סופרים כא, ט.

3. "מדת טובו בעצמו, שהיא מדת גדלו העליונה (ספרי פ' ואתחנן), היא שייכת אל הכל, בהכללה המקורית המקפת וכוללת, של כל ענין המציאות בעצמו, ולעומת-זה הרחמים הם אמנם מראשית עצם מדותיו, אבל נמשכים ומסתעפים מכוחו, (ברכות לג:), ומתפרטים ממנו על כל מעשיו בכל יחסם האישי והגלוי אליו".

(הערת רבינו הרצ"י זצ"ל, עולת ראייה ב, עמ' תח)

א. וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו

התורה עצמה לא גילתה במפורש פעילות זו של אברהם. "ויחפר בארות מים" אין כתיב באברהם.

בבוא אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם, לאחר שנוכחו לדעת כי "אלקים עמו", ובקשתם לכרות עמו ברית, "מנצל" אברהם את ההזדמנות:

"והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו
עבדי אבימלך".

(בראשית כא, כה)

ורק בהמשך הפסוקים נאמר במפורש:

"בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת".

(שם, ל)

אחד מדרכי סגנונה של התורה בסיפוריה הוא: "הבטתה אחורה". לספר במאוחר פרט אשר מקומו הכרונולוגי היה מוקדם⁴.

כך הוא תיאור עשרים שנות סבלו של יעקב אבינו בבית לבן, אשר רק בשיחת יעקב עם נשותיו בשדה, עם החלטתו לשוב אל ארץ-ישראל, שומעים אנו:

"ואביכן התל בי והחליף את משכורתני עשרת מונים".

(שם לא, ז)

וביתר פירוט והרחבה בנאומו הנרגש לאחר דליקת לבן אחריו וחפשו-חטוטו של זה אחר כלי ביתו, ואי מציאתו דבר.

כך גם בענין תחנוני יוסף אל אחיו בעת השלכתו אל הבור. רק בבית המשנה למלך, לאחר שלושת ימי המאסר, וטרם האסר שמעון, מביעים האחים חרטה מסוימת, דרכה נפתח לנו צוהר אל אשר התרחש בשדות דותן:

"ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר
ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו
הצרה הזאת".

(שם מב, כא)

4. נחמה ליבוביץ, עיונים בספר בראשית עמ' 330, וראה שם עמ' 238.

וכך דרשו חז"ל, עה"פ "אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו":
 "ר"ל בשם רבי יוחנן בר שאילה (שילת):

אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רואה את אחיו מוכרים
 אותו והוא שותק?
 אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי
 שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו".
 (ב"ר צא, ח"א)

וכך גם בעניננו, חפירת הבארות, "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר"
 (ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה). יצחק הוא הבא ומגלה לנו על פועלו זה של אברהם אביו:

"וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם
 אביו ויסתמום פלשתים אחר מות אברהם ויקרא להן שמות
 כשמות אשר קרא להן אביו".
 (בראשית כו, יח)

רבינו, הרב צבי יהודה זצ"ל, היה מבחין בין אברהם אבינו רב הפעלים לבין יצחק בנו
 אשר הוא "נפעל אלוקי":

"אברהם אבינו מופיע כ'אדם הגדול בענקים', ההולך וקורא
 בשם ד', ומבער עבודה זרה. באישיותו בולט במיוחד ש'אין
 הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור חכם עשיר ועניו' (נדרים לח).
 הוא צדיק נגלה, ענק בפעילות, שהתגלתה עוד לפני עליתו
 לארץ-ישראל: 'ואת הנפש אשר עשו בחרן' (בראשית יב, ה) –
 'אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים' (רש"י)."
 (שיחות הרצ"י בעריכת הרב שלמה אבינר תולדות, סדרה ב, 10)

לעומתו:

"יצחק אבינו מופיע בעולם כאדם נפעל, כמי שנלקח ונעקד על
 גבי המזבח. הוא נפעל מראשיתו ועד סופו,
 החל מהעקידה שהיא יסוד קדוש ד' בישראל לכל הדורות,
 דרך סדור השדוך שלו ועד לענין הברכות בסוף פרשתנו (תולדות)".
 (שם)

⁴. "או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר" (רמב"ן, בראשית מב, כא)

אמנם נפעלות זו אינה נפעלות של חולשה וכניעה לאדם או ליצר. אדרבה:

”זאת נפעלות מתוך דחיפה וכפיה אלקית משמי מרומים –
’ותשאני רוח’ (יחזקאל ג, יב) – ונפעלות אלקית זו היא במדרגה
יותר עליונה מאשר פעילות עצמית אנושית.”
(שם)

והנה במעשי יצחק, הנפעל האלקי, בולטות שתי פעילויות. האחת:
”ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים.”
(בראשית כו, יב)

והשניה: חפירת הבארות.

יצחק אבינו היוצא לשוח בשדה (”יצחק תקן תפילת מנחה... ואין שיחה אלא תפילה”
ברכות כו:) ותפילתו בוקעת רקיעים (הן בענין עקרות רבקה⁵, הן בענין זיווגו⁶), דוקא
הוא יוצא-מגיה אל עולם המעשה בעבודות חקלאיות המקשרות אדם עם אדמתו. וביצחק
– אדמת ארץ-ישראל דייקא.

הרשב”ם (וכן החזקוני) אכן מפרש:

’וילך [ויצא] יצחק לשוח בשדה’ (בראשית כד, סג) – כדכתיב (שם
ב, ה) ’וכל שיח השדה’.
כלומר: לטעת אילנות ולראות עניני פועליו.

בעת הרעב יורד יצחק גררה ומצטווה:

”אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך.”
(בראשית כו, ב)

5. ’ויעתר לו ד’ – לו ולא לה” בראשית כה, כא – רש”י; וראה יבמות סד.

6. ’ויצא יצחק לשוח בשדה’ (בראשית כד, סג) – יצא כדי להתפלל לפני ה’ ית’ ולבקש ממנו לזמן לו בת
זוג טובה, ופתח ואמר: ’אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי’ (תהילים קכא, א), אמר לו ה’ ית’: פקח
עיניך וראה את אליעזר המגיע אליך מלפני, כ”ש ’וישא עיניו וירא והנה גמלים באים’ (בראשית
שם). מדרש רבי דוד הנגיד, בראשית (עמ’ צ מהדורת מוסד הרב קוק).
’ואע”פ שאברהם ויעקב תקנו גם תפילת שחרית וערבית מכל מקום לא מצינו שנענו מיד ותיכף, אבל
בתפילת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד, כי מסתמא התפלל יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך
... ומיד כאשר התפלל עליה כתיב ’וישא עיניו וירא והנה גמלים באים’, כי בשעת התפילה היה נותן
עיניו למטה ומיד אחר סיום התפילה נשא עיניו למעלה ’וירא’ – כי היה נענה מיד – ’והנה גמלים באים’
נושאים את בת זוגו”. (כלי יקר, בראשית כד, סג).

ופירשו חז"ל:

עשה שכונה בארץ ישראל. הוי זורע, הוי נוטע, הוי נציב.
[ואפשר צ"ל: הוי חצוב – פי' חוצב בארות (הרד"ל)]
ד"א שכון בארץ – שכן את השכינה בארץ".
(בראשית רבה סד, ג)

*

"ומי שהוא למעלה מכל עולם הזה מוצא את כל טוב עולם הזה
לפניו, וזורע ומוצא מאה שערים, והולך וגדל".
(אורות הקודש ח"ג עמ' קלו)

*

ב. המים – צרכי הרבים הם

מהי חשיבות חפירת הבארות ?
אדם הספון בביתו, ומים מצויים בהישג ידו, שוכח לעתים חשיבות נוזל חיים זה.
לעומתו, אדם המהלך בדרך, אל המים נושא הוא נפשו.
בצאת ישראל ממצרים, בלכתם "במדבר הגדול והנורא נחש ועקרב וצמאון אשר אין
מים" (דברים ח, טו) בקעה זעקתם:

"למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני
בצמא".

(שמות יז, ג)

והנביא ישעיהו אומר:
"לקראת צמא התיו מים" (ישעיהו כא, יד); "הוי כל צמא לכו
למים" (שם כה, א).

ובפי ירמיהו מבטיח ד':

"אוליכם אל נחלי מים".
(ירמיהו לא, ח)

ואמר רב יהודה אמר רב:

"יושבי צריפין והולכי מדבריות חייהן אינן חיים."

(ערובין נה):

ולא רק במדבר:

**"מים קרים על נפש עיפה (עשויה להשיב נפש עיפה, רש"י)
ושמועה טובה מארץ מרחק."**

(משלי כה, כה)

המים 'חיים הם לכל באי עולם' (תנודא"ר פי"ח); "עשרה נקראו חיים... מים נקראו חיים שנאמר (זכריה יד, ח) 'ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים' (אדר"ג פל"ד): והרואה באר בחלומו – "אמר רבי חנינא: רואה שלום שנאמר (בראשית כו, יט) זיתפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים. ר' נתן אומר: מצא תורה ... רבא אמר: חיים ממש" (ברכות נו:).

*

המים צרכי הרבים הם:

מסכת שקלים פותחת:

**"באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. בחמשה עשר
בו קורין את המגילה בכרכין, ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות
ואת מקואות המים, ועושין כל צרכי הרבים, ומצינין את הקברות,
ויוצאין אף על הכלאים."**

ופירש הרע"ב:

**"צרכי הרבים – כגון דיני ממונות ודיני נפשות ודיני מכות
ופדיית ערכים וחרמים והקדשות והשקאת סוטה ושריפת פרה
ורציעת עבד עברי וטהרת מצורע ושולחין לפתוח בורות של מים
מכונסים כדי שיהיו מצויין לעם לשתות מהן בימות החמה, דכל
הנך צרכי רבים נינהו."**

תפא"י:

"...ופותחין בורות לשתייית קיץ."

הרמב"ם:

"...פורקין את המנעול מעל גבי המים ואין מחזירין אותו,
כלומר מפקירין שיחי המים האגורים לכל בני אדם שישתו מהן
בקיץ".

בין הממונין שהיו במקדש היה "נחוניא חופר שיחין" (שקלים פ"ה מ"א) –
"היה ממונה לחפור בורות שיחין ומערות כדי שיהיו מים מצויין
לשתות לעולי רגלים". (רע"ב)
ובמסכת ב"ק (ג:) מסופר עליו:

"ת"ר חפר ופתח ומסר לרבים פטור. חפר ופתח ולא מסר
לרבים חייב.

וכן מנהגו של נחוניא חופר בורות שיחין ומערות שהיה חופר
ומוסר לרבים, וכששמעו חכמים בדבר אמרו: קיים זה הלכה זו.
הלכה זו ותו לא? אלא אימא אף הלכה זו".

ופירש"י:

"ומסר לרבים – דאמר לבני עירו: הבור הזה שחפרתי צריך
לכם לשתות מי גשמים המתכנסין שם וראויה לשתות בהמות מהן
הרי הוא מסור לכם.
חופר שיחין – לעולי רגלים בדרכים".

*

"גזל ואינו יודע למי גזל יעשה בהם צרכי רבים. מאי נינהו?
אמר רב חסדא: בורות שיחין ומערות".
(ביצה כט.; ב"ק צד:)

"בורות שיחין ומערות – להכניס בהן מים לשתות, זהו דבר
הצריך לכל ויהנו מהן הנגזלים".
(רש"י ב"ק שם)

*

בדיני כבוד תלמיד חכם (שו"ע יור"ד רמג א – ב):
"תלמידי חכמים לא היו יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות
בבנין ובחפירות העיר וכיו"ב שלא יתבזו... אפילו אחרים
במקומם אין שוכרין. במה דברים אמורים? וכו'.
אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם
חייבים לתת חלקם".

*

אחד מעשרה תנאים שהתקין יהושע הוא:

"ומעין היוצא בתחילה בני העיר מסתפקין ממנו".

(ב"ק פא.)

"בתחילה – מחדש, וכל שכן מעיינות ישנים שהיו מימות
יהושע".

(רש"י)

*

אחד הדברים שאמרו מפני דרכי שלום:

"בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום".

(גיטין נט.)

"אמת המים המביאה מים מן הנהר לשדות ורגילין לעשות
בורות שאם תיבש האמה ימלאו מן הבור וישקו השדות ומרגילין
מי האמה לבור עד שיתמלא ותקנו חכמים שיתמלאו בורות
שבשדות העליונות שהן קרובין למוצא האמה ואח"כ ימלאו
התחתונים וכשהוא ממלאו סוכר את האמה עד שיתמלא".

(רש"י)

וראה שם בהמשך הסוגיא (ס):

*

"... הריני עליך ואת עלי שניהם אסורים ושניהם מותרין בדבר
של עולי בבל ואסורים בדבר של אותה העיר.
ואיזהו דבר של עולי בבל? כגון הר הבית והעזרות והבור
שבאמצע הדרך".

(נדרים מז:)

"כגון בור שבאמצע הדרך שעשאוהו עולי גולה –
לפי שהפקירוהו לכל ישראל ולא נתנוהו להם להיות שותפין בו
לענין שיוכל האחד לאסור חלק חבירו".
(תוס')

*

"אמר רב חנן בר רבא אמר רב: אפילו ריש גרגותא משמיא מוקמי ליה".

"שר הממונה על הבורות מי ידלה ממנו היום להשקות שדותיו ומי למחר".

(ב"ב צא:)

*

על פי זה יואר לנו משל חז"ל:
"בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא".

(ב"ק צב:)

ובנוסח דומה:

"בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן".

(במ"ר כב, ד)

ג. בארות חרן ומדין

בעיוננו בספרי בראשית – שמות מופיעות לעינינו הבארות הבאות:

1. אליעזר, הנשלח במצות אברהם אדונו, למצוא אשה גומלת חסד לבנו יצחק מגיע לארם נהרים: "ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים, לעת ערב לעת צאת השואבות" (בראשית כד, יא). אל הבאר, היחידה, הנמצאת מחוץ לעיר, באות "בנות אנשי העיר" לעת ערב לשאוב מים.

7. הרי"ף (מובא בשטמ"ק ב"ק שם) סירב לדון בענין בית מרחץ שבעירו באומרו: "לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתיחד בו, לפי שנתהניתי ממנו". והגר"א (מובא בעין יעקב): "כמ"ש הרמב"ם במורה על המוצא דבר אחד טוב בספר אחד שלא ילעיג עליו בשאר דברים שמוצא בו".

2. יעקב אבינו, בברחו מפני עשו אחיו ארצה בני קדם, מגיע ל"באר בשדה, והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה, כי מן הבאר היא ישקו העדרים, והאבן גדולה על פי הבאר" (בראשית כט, ב).

3. משה רבינו בברחו מפני חרב פרעה, מגיע למדין "וישב על הבאר" (שמות ב, טו). שבע בנות יתרו באות וממלאות את הרהטים "להשקות צאן אביהן. ויבאו הרועים ויגרשום, ויקם משה ויושיען וישק את צאנם" (סם, טז-יז).

נמצינו למדים שאנשי חרן ומדין חפרו באר אחת בלבדו באר זו, שהיתה מחוץ לעיר, סיפקה צרכי העיר כולה!

"כי מן הבאר היא ישקו העדרים" (בראשית כט, ב) –
של כל בני העיר, ואין להם מעיין ונחל ולא באר אחרת."
(מדרש שכל טוב)

ד. כמה בארות חפר אברהם אבינו?

לעיל ציינו שאין הכתוב במקומו טורח ללמדנו על חפירת אברהם בארות אלא רק על "באר שבע".
בא הכתוב ביצחק ומלמדנו:

"וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו".
(בראשית כו, יח)

בארות – לשון רבים.

יצחק הצועד בעקבי אביו חופר אף הוא בארות, ושאלו במדרש:

"כמה בארות חפר אבינו יצחק בבאר שבע? ר' יהודה ב"ר סימון אמר: ארבע, כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר. ורבנן אמרי: חמש, כנגד חמישה ספרי תורה".

(ב"ר פ' סד)

מכך נוכל להסיק שאברהם אבינו חפר אף הוא, כיצחק בנו, לפחות ארבע-חמש בארות.

*

נראה שפעולת חפירת באר לא היתה קלה כלל וכלל. פעולה זו דרשה מאמץ פיזי.
המדרש מבקש לעמוד על כוחו של יצחק אבינו:

”מנין שהיה יצחק גבור בכח? ראה כמה בארות חפר.
שנאמר 'וישב יצחק ויחפור וגו' ויחפרו עבדי יצחק' וגו'
(בראשית כו, יט), 'ויחפרו באר אחרת' וגו' (שם, כא), 'ויעתק משם
ויחפור' (שם, כב),
ראה גבורה שהיה בידו”.

(תנ”י תולדות ז, תו”ש פכ”ז אות פו)

זאת ועוד:

ידוע הוא שלא בכל מקום חפירה אכן יימצאו מים. קריאת השמחה הבוקעת מפי עבדי
יצחק ”מצאנו מים” (בראשית כו, לב) מלמדת זאת היטב.
ואף הכתוב עצמו מעיד:

”ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים”.

(שם, יט)

מעתה דומה וחייבים אנו לשאול:

בחרן ובמדין די היה בבאר אחת לאנשי העיר כולה, ולאברהם (וליצחק בנו אחריו)
דרושות כמה וכמה בארות?

ה. באר אחת

נצייר בעיני רוחנו את המתרחש ליד אותה באר יחידה.
אנשים מתקבצים לידה ומבקשים לשאוב מים, זה עבור ביתו, זה עבור צאנו. אט אט
מתאספים אנשים נוספים. התור מתנהל בעצלתיים. החמה עולה וקופחת על ראשי
האנשים. הנה מגיע רועה ואחריו משתרך עדרו המונה עשרות בני צאן. רועה זה צריך
לדלות מים עבור כל כבש וכבש בעדרו. ואם בגמלים עסקינן – יבקש כל גמל למלא
בטנו במים רבים ביותר. אורח כי נקלע למקום, עייף וצמא מן הדרך, נאלץ להמתין זמן
רב. קמעא קמעא מאבדים הבריות את סבלנותם. קולות טרוניה מהדהדים בחללו של

עולם; זה בכה וזה בכה. זה טוען שתורו הגיע, וזה טוען לא כי אלא הוא הוא הצריך עתה לשאוב מים. בא השלישי המבקש לרוות צמאונו וקובלנתו: אין זה מן הצדק שימתין עד אשר ישקה הרועה את כל עדרו. מקולות מריבה על המים מגיעים לדחיפות ומהלומות.

גירוש הרועים במדין את בנות יתרו יכול ללמדנו זאת.
"כי היו הרועים בכל הימים באים... ומשקים צאנם בתחילה, ואחרי כן היו הנשים... משקות שלהן, ואירע כי היום הזה קדמו הנשים... כי היו חושבות להשקות צאנם בתחלה טרם בא הרועים, והנה באו הרועים ויגרשום... ומשה חרה לו על החמס והצילן, כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן... ואמרו 'איש מצרי הצילנו מיד הרועים' (שמות ב, יט), שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבאנו לרהטים בתחילה".

(רמב"ן, שמות ב, טז, ומובא גם בפ"י הטור הארוך)

ורבי יהונתן אייבשיץ לומד מן הכתוב בבנות יתרו אל הכתוב באליעזר עבד אברהם המברך גמליו "מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבות" (בראשית כד, יא):

"הא דהמתין דוקא לעת ערב דאז צאת השואבות ולא קודם לזה היינו שהנערות יפחדו ביום לשאוב פן יקומו הרועים ויגרשום כמו שקרה לצפורה אשת משה ואינם רצונם ששאר בני אדם ישתו מה שהם שאבו ולשוא יהיה טרחתם, ולכך לעת ערב שכבר שבת רגל בני אדם ההולכים ושבים אז יצאו לשאוב מים".

(תפארת יהונתן, חיי שרה)

המצב ליד הבאר בחרן אליה מגיע יעקב אבינו חמור עוד יותר: אבן גדולה סוכרת את פי הבאר.

אבן זו סותמת את הבאר מתת מימיה כאומרת: גם לי גם לך לא יהיה, אלא ברשות ובהשגחת כולנו יחד.

יתר על כן: אוירת חשדנות מרחפת בחללו של עולם.

"ויאמרו לא נוכל" – להשקות. 'עד אשר יאספו כל העדרים' – של העיר. 'וגללו את האבן מעל פי הבאר' – כי האבן כבדה וגדולה מאוד וכולן צריכין לגללו. 'והשקינו הצאן' – בבת אחת כי

צריכים כולם יחד להשיב את האבן למקומה כי אין היחידים יכולין לה."

(מדרש שכל טוב)

"והאבן גדולה על פי הבאר' – שהיו משתמרין במים ולא היה מופקר לכל מפני מיעוטו".

(מדרש הגדול)

ומדוע מכוסה הבאר באבן?

רבי יהונתן אייבשיץ מוצא שני טעמים לכך.

"האחד, לבל יפול לתוכו הנופל, רק בזה אינו צריך כל כך אבן גדול עד שילאה רועה אחד לגללו ויצטרך סיועת הרבים. וצריך להיות טעם האבן הגדול שלא ישתמשו בו יד הכל ולא יהיה אח"כ מים להשקות הצאן די סיפוקם. גם י"ל הטעם על שלא השקו הצאן עד אסיפת כל הרועים כי פן ירעו בשדות אחרים.

אכן כאשר יאספו כולם כל אחד רועה בשלו ומעכב על חברו, משא"כ אם יקדמנו אחד הוא ירעה בשל חברו קודם בא חברו".

(תפארת יהונתן, ויצא)

הוסיף עליו רש"ר הירש:

"באר של ציבור יש לכסות בכיסוי קל, לנוחיות הרבים הנזקקים לה. אולם כאן – הרי זה קו אופייני לבני אדם – אין הבריות נותנים אימון זה בזה, ועינו של האחד צרה בשל חברו, שמא חלילה ישאב האחד יותר מהשני!

משום כך היה הכיסוי כה כבד, שרק במעמד כולם ובכוחותיהם המשותפים יכלו להגיע אל הבאר".

"כמובן השתמשו לצורך זה (= כיסוי הבאר) באבן גדולה במיוחד, כדי למנוע שזרים ישאבו מים מן הבאר".

(הרד"צ הופמן)

ו. מתוהו לתורה*

אברהם אבינו הוא "עמודו של עולם, והוא גילה הסבה הראשונה בכל העולם, ויסד פינת היחוד לכל בני האדם"⁸, "הוא שלימד כל העם והשכילים, והודיעם דרך האמת ויחודו של הקב"ה, ובעט בעבודה זרה והפר עבודתה, והכניס רבים תחת כנפי השכינה ולימדם והורם, וצוה בניו ובני ביתו לשמור דרך ה'" (לשון הרמב"ם⁹), "הבן הנכבד והמרומם, מבחר העובדים ופאר המייחדים וראשון העובדים, אברהם אבינו ע"ה שהודיע כח הקב"ה בעולם, ובירר יחודו בין הכופרים" (לשון ר' דוד הנגיד, נכד הרמב"ם¹⁰).
 העולם העתיק האלילי, פגום ומקולקל היה לא רק באי אמונתו באל אחד, באי הכרה את בעל הבירה¹¹. היה זה עולם עכור של אליליות, מכור ליצרי לב רעים, רשעות ועריצות: הן במובן לאומי – מלחמות בלתי פוסקות, עבדות ועוד – והן במובן פרטי – ביחסים שבין איש לרעהו, ואף בין בעל לאשתו ואב לילדיו¹² (כגון העברת הבנים למולך – דרך אש¹³). הכניעה לאלילים, גבעה מתוך אימה ופחד מפני עריץ אותו יש לפייס בקרבנות שונים. אז – לא ירע; אדרבה, בכוחו אף להיטיב. כך הוא ביחס שבין אדם למקום וכך ביחס שבין אדם לחברו. אותה אשה^{13א} מביאה פרכת סולת (קמח מובחר!) להאכיל את הפסילים (אשר "פה להם ולא ידברו"¹⁴ ולא יאכלו) תחת אשר יאכלו עניים וחולים וישבעו.

אברהם מופיע על במותי עולם השרוי בתוהו ואפילה.
 לימדונו חז"ל:

"ששת אלפים הוי עלמא, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה,
 שני אלפים ימות המשיח".

(סנהדרין צ"ז).

ופירש רש"י (שם) שאלפיים שנות תורה מתחילות באברהם, מן "הנפש אשר עשו
 בחרן" (בראשית יב, ה).

* דברים נוספים בענין זה ראה במאמרי "עמודו של עולם בחסד", בספר "עוד אבי חי", ספר זכרון לאבי גרינולד הי"ד.

8. אגרות הרמב"ם, אגרת תימן, מהדורת י. שילת עמ' קמו.
9. שם, אגרת אל ר' עובדיה הגר, עמ' רלג.
10. הגדה של פסח, עמ' מג.
11. ב"ר לט, א.
12. ראה "אלף בית של יהדות" להלל צייטלין הי"ד, עמ' 79 ואילך.
13. וראה סנהדרין סד: 13א. הבאה לחנותו של תרח, ב"ר לח, יג; תנד"א ו.
14. תהילים קטו, ב.

כן למדנו:

"אמר הקב"ה, עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה? תבוא האורה. 'ויאמר אלקים יהי אור' – (בראשית א, ג) זה אברהם, הה"ד 'מי העיר ממזרח צדק וגו' (ישעיהו מא, ב) – אל תקרא העיר אלא האיר."

(ב"ר פ"ב, ד)

עולם זה, מבאר הרמב"ם, נמצא בגיטושים ותהיות בחיפושים אחר בורא העולם:

"בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדולה... ואנוש עצמו מן הטועים היה. וזו היתה טעותם... ואחר שארכו הימים – עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו, שהאל ציוה ואמר להם: עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו... והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות... ומתקבצים ומשתחווים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומרעה¹⁴ וראוי לעבדה וליראה ממנה, וכהניהם אומרים להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו... וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו. ונמצאו כל עס־הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן... אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו, ולא יודעו אלא יחידים בעולם, כגון: חנוך ומתושלח, נח, שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם – והוא אברהם אבינו."

(הלכות ע"ז א, א"ב)

אברהם, בעל הנשמה האדירה רבת החסד, אינו יכול להשלים עם מציאות חסרה וקלוקלת זו ומבקש לתקנה.

"הילדות האנושית, ימי החושך העב והמגושם, הניחה בעולם יסודות־חיים כאלה, שעכבו את הדבקות האלהית שלה מהתגלות במלא אורה. אין לשער את צערה של הנשמה העולמית הכללית והצער הפנימי הנשמתי, של כל חי וכל אדם, על הלחץ הרוחני, על מניעת הטוב הגנוז בקרבו, המאיר כל־כך, המעדן כל־כך, המחיה חיי רוחב, חיי נצח, גובה ועז. מוכרחים לו החיים הללו, הם עצם טבעו והיותו, – והנה באה החולשה האנושית ותעש אלילים אלמים, אלהות חמרית גסה וזוללה, מוגבלת וחסרה, ותסתם את כל החרכים.

14. לשונו של מסית: "יש יראה במקום פלוני, כך אוכלת, כך שותה, כך מטיבה, כך מריעה" (סנהדרין סז).

ומציירים אנו לנו נשמה גדולה ענקית לכל מלא שאיפותיה, את תשוקתה הכבירה, לחופש ואור, את צערה החזק, את מכאובה הנמרץ על עלבון התבל, – נשמת אברהם, – איך היא מתמרמרת בראותה את האושר, את האור המוכן לכל, לכל החי, לכל הנשמה, הרוחב האלהי הקורא להויה: היה אור, הקורא לכל פרט: המלא אושר, גודל, גובה ונחת, טוב וגבורה, אהבה ונעימות, – והבארות נסתמו, "סתמום פלשתים וימלאום עפר", איך מתפרץ הארי מהסוגר, איך נוטל הוא את מקלו בחרון, משבר את הצלמים, קורא בכח לאורה, לאל אחד אל עולם".

(מרן הראי"ה קוק, אורות, עמ' קלה)

באברהם אבינו מסתיימות אלפיים שנות תוהו ומתחילות אלפיים שנות תורה.
ותורה במהותה – חסד היא:

"דרש ר' שמלאי: תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים.

תחילתה גמילות חסדים דכתיב 'ויעש ד' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם' (בראשית ג, כא),
וסופה גמילות חסדים דכתיב 'ויקבר אותו בגי'" (דברים לד, ו).
(סוטה יד).

ביאר המהר"ל:

" ראוי שתהיה תחילת התורה חסד וסופה חסד מפני שעיקר התורה הוא הטוב ... שזהו עיקר כוונת התורה שיהיה הכל בטוב ... ולכך התחלת התורה גמילות חסדים, כי גמילות חסדים בפרט הוא הטוב. וכן הסוף הוא גמילות חסדים, מפני שזהו תכלית התורה לסלק הרע ולהיות טוב, ומפני מעלת החסד שהיה באברהם אמרו במדרש (ב"ר יב, ח) 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם' (בראשית ב, ד) – בזכות אברהם נברא העולם ע"כ. ולמה בשביל אברהם נברא העולם יותר? אבל דבר זה כי אברהם היה בו מידת החסד, ודבר זה הוא ראשון וקרוב אל השם יתברך יותר מהכל, וזה מפני כי הוא יתברך הטוב בעצמו וכו'".

(נתיבות עולם, נתיב גמ"ח, פ"א)

"כי אברהם היה מיוחד ביותר לקיים כל התורה, כי מעלת אברהם דבקה בחכמה העליונה, לכך היה אברהם בפרט מיוחד אל התורה שהוא השכל העליון, כאשר ידוע כי בן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו (נדרים לב.). ועוד יש לך להבין בחכמה, כי מדת אברהם היא מדת התורה, כי התורה תקרא תורת חסד דכתיב 'ותורת חסד על לשונה' (משלי לא, כו)... כי כל ענין התורה – כדי להעמיד הטוב שיהיה בעולם, ולפיכך התחלתה גמילות חסדים שהוא עשיית הטוב לבני אדם ותכלית התורה – הטוב הגמור".

(תפארת ישראל, פ"כ)

אברהם אבינו הולך וקורא בשם ד'. "ויבן שם מזבחה לד' ויקרא בשם ד'" (בראשית יב, ח), "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ד' אל עולם" (שם כא, לג). קריאת אברהם בשם ד' מתבצעת ע"י לימוד עיוני:

"וכיון שהיו העם מתקבצים אליו ושואלים לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות".

(רמב"ם, הל' ע"ז א, ג)

"אברהם אבינו החל בסתירת השקפות אלו בהוכחות".

(מורה הנבוכים, ג, כט)

"שהיה אברהם מלמד לבני אדם ומבאר להם בראיות עיוניות שיש לעולם אלוה אחד ושהוא ברא כל אשר זולתו".

(שם ב, לט)

אלא שקריאת אברהם בשם ד' היתה לא רק באופן זה אלא אף:

"ויקרא שם בשם ד' אל עולם" (בראשית כא, לג) – אמר ריש לקיש: אל תקרי 'ויקרא' אלא 'ויקריא'. מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו. אמר להם: וכי משלי אכלתם? משל אלקי עולם אכלתם. הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם".

(סוטה י.)

אברהם יודע שאת החושך אין מגרשים במקל אלא ע"י תוספת אור, "מוסיף והולך", שהרי "מעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר, כאשר המעט מן האור ינצח הרבה מן החושך" (דרשות הר"ן, דרוש חמישי).

"יסודו של אברהם אבינו: 'אוהב את המקום - אוהב את הבריות' (אבות ו, ו). מי שבאמת אוהב את הבורא אוהב את הבריות של הבורא... ענקיות של אהבה שנמשכת מתוך ענקיות דבקות בד".

(שיחות רבינו הרצ"י זצ"ל, בעריכת הרב אבינר, וירא, סדרה ב, 7)

אברהם אבינו בונה עולם בחסד. כל מעשה חסד של אברהם מהווה נדבך נוסף בבנינו של עולם. לבנה על גבי לבנה, אריח על גבי אריח, ומגדל החסד מרקיע שחקים.

"אפילו ניצוץ אחד מהטוב האלהי מכריע את כל העולמות כולם לבוא לידי עלייה".

(מרן הראי"ה קוק זצ"ל, ערפלי טוהר, עמ' כא)

"האנשים כולם נעשים יותר טובים בסתר לבם על ידי ההטבה העליונה של אחד מהם".

(מרן הראי"ה קוק זצ"ל, אורות הקודש, ח"ג עמ' שיד)

אהלו של אברהם הפתוח לארבע רוחות השמים¹⁵, המשפיע טובו וחסדו לבריות תבל, נישא בפי הבריות.

"ויהיו עניים בני ביתך - ולא בני ביתך ממש, אלא שיהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותים בתוך ביתך כדרך שהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותין בתוך ביתו של איוב. וכשנפגשו זה בזה אמר אחד לחברו: מאין אתה בא? מתוך ביתו של איוב. ולאן אתה הולך? לביתו של איוב... אעפ"כ א"ל הקב"ה לאיוב: איוב! עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם וכו".

(אבות דרבי נתן, פ"ז)

"כל מי שנכנס לבית אברהם אבינו הי' יוצא שבעתענוגים וכבוד מלכים, והי' הולך לדרכו ומספר בשבחו של אברהם אבינו ובשבחה של מדת חסדו.

וקרני האור למרחקים הגיעו. מסוף העולם ועד סופו צלצלה שירת הבריות אשר זכו לטעום מנועם חסד אברהם, ותהי שירה זו למנגינה כבירה שהעירה את הבריות, הפיחה בם חיים, הלהיבה בלבותיהם אהבה בין איש לרעהו, רחמים וחמלה לכל יצור. 'זיהי אור' – הוארו הלבבות באורו של אברהם אבינו, נתרבו תלמידיו אשר למדו דרכיו והשתדלו להדמות לו, כל אחד התברך בלבבו: 'מתי אגיע למעשי אברהם'."

(”אור הצפון” לסבא מסלובודקה, בראשית, עמ' רנז)

כך הכנסת האורחים וכך פעילות חפירת הבארות. אם נשוב לתיאורנו את המתהווה ליד אותה באר יחידית – התור הארוך, המריבות, אוירת החשדנות – נבין שמציאות בלתי נסבלת זו, ליד באר האמורה ליתן מימיה לכל דיכפין, מנוגדת בתכלית לדרכו של אברהם, ולכן נלחם הוא בדרכו: באר ועוד באר. כל באר נוספת מביאה ברכה וחסד לכל, ומגרשת הרבה מן החושך.

בארו של אברהם – באר של חסד היא.

"**סוד הבארות** שחפרו בימי אברהם הוא, לפי שאברהם הוא מצד החסד ועל ידו היה ראוי להתפשט החסד בעולם. וכדי להראות זה הענין חפרו בארות המים, שהמים הוא מצד החסד, להראות התפשטות החסד שהיה ראוי להתפשט על ידו בעולם."

(אוצרות רמח"ל, עמ' כה)

"כי באר מים הוא רומז על השפעת החסד אשר הוא בלתי פוסק."

(באר מים חיים, תולדות כ"ה)

ז. בארות רבות

כעת משהבננו פשר מעשיו אלה של אברהם נוכל להוסיף ולשער שאברהם אבינו חפר יותר מאשר שלש – ארבע בארות.

המדרש אותו צטטנו לעיל שואל: "כמה בארות חפר יצחק אבינו כבאר שבע"? השאלה, אם כן, מתמקדת במקום אחד: באר שבע.

סביר עד מאוד להניח שאבותינו, אברהם ויצחק, חפרו בארות לא רק בבאר שבע אלא בכל מקום בו דרכה כף רגלם.

וכך נאמר במדרש:

"אשריהם של צדיקים שבכל מקום שהן הולכין הן כורין בארות וממציאין את המים לרבים. ולמה? שהוא מחית הכל, וכן הוא אומר 'מקור חיים פי צדיק' (משלי י, יא)."
(מדרש הגדול, תו"ש פכ"ו אות קט)

זאת ועוד:

אחד ממפעליו הרבים של אברהם הוא נטיעת האשל בבאר שבע: "ויטע אשל בבאר שבע" (בראשית כא, לג).

והנה דרשו חז"ל:

"בכל מקום שאברהם גר, נטע שם אילן. ולא היה עולה בכל מקום כראוי, רק בשעה שגר בארץ כנען."
(זהר וירא קב:)

אולי יורשה לנו עפ"יז ללמוד מן האילן אל הבאר, וכשם שנטע אברהם בכל מקום אילן כך גם חפר בארות.

אף מדברי רבי יהונתן אייבשיץ ניתן להביא סיוע לדברינו:

"וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר" (בראשית כו, טו).
נראה הטעם שסתמום כמו שאמרו נחוניא חופר שיחין כי בא"י לא היה מי בארות מצויה, ע"כ חפר שיחין לעולי רגלים.
וכן אברהם שרצה שיהיו עוברים ושבים שכיחים אצלו, ולכך חפר בארות בדרך כדי שיהיה מים מצויים לעוברים ושבים. והפלשתים התחכמו לסותמן וע"י כך יפסקו עוברים ושבים ויצטרך יצחק לעקור משם."
(תפארת יהונתן, תולדות)

ועולים דברינו בקנה אחד עם גורמי שקול דעתו של אברהם בקביעת מיקום מגוריו: "ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים

והעי מקדם' וגו' (בראשית יב, ח) בין שתי עיירות גדולות למען
 ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ד'".
 (ספורנו)

וכן לאחר מהפכת סדום ועמורה:

"ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר
 בגרר' (בראשית כ, א).

'ויסע משם אברהם' – כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים
 ושבים נסע לו משם"
 (רש"י ע"פ ב"ר נב, ג)

'וישב בין קדש ובין שור' – בין שתי עיירות גדולות, כדי לקרא שם
 בשם ד' אל עולם, כמו שעשה אחר כך להגביר ברית לרבים¹⁶.
 (ספורנו)

ח. הבאר – תחבולה?

בעל 'הכתב והקבלה' מבאר את ענין שמות בארות אברהם:

"... ויתכן דקריאת שמות לבארות היו דומה לשאר קריאת
 שמות שהיו לזכרון חסדי ד' ופעולותיו, כענין 'ויקרא אברהם שם
 המקום ההוא ד' יראה' (בראשית כב, יד) 'ויקרא את שם המקום
 ההוא בית אל' (שם כח, יט)... ככה עשה אברהם בבארות אשר
 חפר, שקרא את שמם בשם ד', ולפי שהיתה מדתו של אברהם
 להשתדל בכל מאמצי כחו להשיב רבים מעון ללמדם דעת את ד'
 ולהורות להם שאין ממשות באלילים שהיו מוטעים לעבדם, וכדי
 להמציא מציאות רוחני למכחישי אל, המציא תחבולה נפלאה
 להכניס על ידה את המוטעים אל תחת כנפי השכינה, כל באר
 אשר קרא אותה בשם אשר יורה על אמתת מציאת ד'... קרא שם
 הבאר ד' אל עולם, או ד' אלקי צבאות, בזה הרגיל בפי הבריות
 הבאים לשאוב מים מבארו, באמרם: נלכה נא לשאוב מים מבאר

16. ע"פ דניאל ט, כז: "והגביר ברית לרבים".

הנקרא כך, שנתעוררו על דעתם המשובשת ויתנו לבם אל השגה אמתית...

ככה עשה אברהם בכל באר ובאר אשר חפר, לפי שבארות מים הם צרכי רבים וכל המון עם הורגלו בזה לדעת ידיעות אמתיות ולהכיר את אל העליון ית', ודבר גדול עשה אברהם אהוד ד'...".
(בפירושו לבראשית כו, יח)

אף רבי יהונתן אייבשיץ רואה בחפירת הבארות "התחכמות":

"וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר'... וגם היה כל התחכמות אברהם ויצחק לחפור בארות שיהיה מים מצויים לעוברי דרכים כמו שמצינו בנחוניא חופר שיחים כי ידעו שאחד מזרעם יפול לבור, והוא יוסף, ואמרו בנחוניא שבתו נפלה לבור מלא מים והתפללו לד': דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו? והיתה ניצלת, וא"כ גם הם שנצטערו בכריית הבארות לעוברים ושבים הגין שלא נכשל יוסף והועלה מהבור".

(תפארת יהונתן, תולדות)

אמנם אנו נצמד בדרכנו, לפיה בארות אברהם נחפרו לשם עשיית טוב וחסד לבריותיו של מקום, חסד לשמו, ולא ניטה ימין ושמאל למסילה המכניסה במעשהו של אברהם כוונת תחבולה והתחכמות, אף אם מטרתה נשגבה.

במסכת יבמות (קכא:) מובא:

"מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול ובאו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא.
שעה ראשונה אמר להם: שלום.
שניה אמר להם: שלום.
שלישית אמר להם: עלתה.
אמר לה: בתי, מי העלך?
אמרה לו: זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו.
אמרו לו: נביא אתה?
אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא דבר שהצדיק מתעסק בו יכשל בו זרעו?"

ופירש רש"י:

"זכר של רחלים – זה אילו של יצחק.
זקן אחד מנהיגו – זה אברהם".

המהרש"א ביאר שזכות העקידה היא שעמדה לה.
אנו ע"פ דרכנו נוכל לומר שדבר שהצדיקים, אברהם ויצחק, התעסקו בו – חפירת
הבארות – הוא שיעמוד לזרעו אחרינו!
כדאית ומספקת היא פעולת חפירת הבארות כדי לסמוך עליה...

ט. באר וביאורה שלא על-פי הפשט

עד כה אחזנו בדרך הפשט וראינו את הבאר ביעודה: נתינת אוצרה טוב – המים –
לכל צמא.
אך הנה מצינו דעות נוספות, בחז"ל ובפרשנים, הרואות בבאר ענינים עמוקים יותר,
דברים המרמזים על העתיד.

א. שבע שיטות בחז"ל

את הבאר החסומה, אליה מגיע יעקב אבינו, דרשו חז"ל (ב"ר ע, ח):

רבי חמא בר חנינא פתר ביה שית שיטין:

ג	ב	א	
ציון	ציון	הבאר	באר בשדה
ג' בתי דינים בהר הבית	ג' רגלים	משה אהרן ומרים	שלושה עדרי צאן
שמשם היו שומעין את הדין	שמשם היו שואבים רוח הקודש	שמשם כל אחד ואחד מושך מים לדגלו ולשבטו ולמשפחתו	כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים

והאבן גדולה על פי הבאר	כמלא פי קדרה קטנה היה בה	זו שמחת בית השואבה	בית דין הגדול שבלשכת הגזית
ונאספו שמה כל העדרים	בשעת המחנות	באים מלבוא חמת עד נחל מצרים	אלו בתי דינים שבא"י
וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן	שמשם היה כל אחד ואחד מושך לדגלו לשבטו ולמשפחתו	שמשם היו שואבים רוח הקודש	שמשם היו שומעין את הדין
והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה	בשעת המסעות	מונח לרגל הבא	שהיו נושאים ונותנים בדין עד שמעמידים אותו על בוריו

ד ציון	ה סנהדרין	ו בית הכנסת
ג' מלכויות ראשונות	ג' שורות של ת"ח שהיו יושבין לפניהם	ג' קרואים
שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות	שמשם היו שומעין את ההלכה	שמשם היו שומעין את התורה
זו זכות אבות	זה מופלא שבבי"ד שמסיים את ההלכה	זה יצה"ר
זו מלכות הרשעה	אלו ת"ח שבא"י	זה הצבור
שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות	שמשם היו שומעין את ההלכה	שמשם היו שומעין את התורה

שכיון שיוצאים יצה"ר חוזר למקומו	שהיו נושאים ונותנים בהלכה עד שמעמידין אותה על בוריה.	לעתיד לבוא זכות אבות עומדת.
------------------------------------	--	--------------------------------

ור' יוחנן ביאר בצורה שביעית:

סיני כהנים לויים וישראלים	באר בשדה שלשה עדרי צאן
שמשם שמעו עשרת הדברות	כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים
זו שכינה	והאבן גדולה על פי הבאר
אילו חסרו ישראל אפילו אחד – לא היו כדאי לקבל התורה	ונאספו שמה כל העדרים
שמשם היו שומעין את הקול ושמעו עשרת הדברות	וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן
"אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם"	והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה

וראה ביפה תואר שביאר את שש השיטות שפתר רבי חמא בר חנינא, שיעקב פחד מששה דברים:

- א. שיהיה נשמר מאויביו בהליכה וחזרה – וכנגד זה הראהו אלה אשר העשירו מבית המקדש.
- ב. שיהיה נקי מן החטא ולא ילמד ממעשי לבן – וכנגד זה הראהו בית הכנסת, שע"י תורתו יהיה ניצל מיצר הרע.
- ג. שלא ישכח תלמודו – וכנגד זה הראהו לימוד הסנהדרין המעמידים הלכה על בוריה.
- ד. שלא יקפח לבן שכרו – וכנגד זה הראהו ג' בתי דינין שמעמידין הדין על בוריו.

ה. שיזמן לו ד' פרנסתו – וכנגד זה הראהו הבאר העתיד שממלוא פי כברה היה כל אחד משקה שבטו.

ו. שלא ימצא פסול בזרעו – וכנגד זה הראהו שמחת בית השואבה שמשם שואבין רוח הקודש, כי אין שכינה שורה אלא על המשפחות המיוחסות.

"ור' יוחנן דפתר ליה בסיני, רצה משום שעיקר דרכו אשר יעקב הלך היה להוליד בנים ולהקים י"ב שבטים... לכן הראה לו סיני וקיבוץ זרעו בס' ריבוא שם לבשרו על רבוי זרעו".

הכלי יקר:

ורז"ל דרשו ענין הבאר בכמה פנים שונות... ולדעת כולם אין המקראות יוצאין מיד פשוטם אלא כוונתם לומר שלכך נזדמן ליעקב ענין הבאר והרועים כדי שיהיה סימן מסור ביזו על העתיד, ובדבר זה נחלקו החכמים על מה הענין מרמז".

השל"ה (פרשת ויצא):

"... וענין הבאר הוא רושם מהמראה להראות בפועל, וכמו שדרשו בב"ר ענין הסולם על התורה ועל המקדש... כן ענין הבאר איתא שם ר' יוחנן פתר לה בסיני... ולעיל מיניה פתר לה כל פרשתא על ציון ועל א"י ועל הסנהדרין ע"ש.
כי כל מאורעות האבות מורים על העתיד על קבלת התורה וא"י ושלוותן וחורבנן ועל העתיד לבא שהוא התכלית הנצחי".

ב. באר – תורה

"הרואה באר בחלום –

ר' נתן אומר: מצא תורה.

שנאמר (משלי ח, לה): 'כי מוצאי מצא חיים'

וכתיב הכא (בראשית כו, יט) 'באר מים חיים'.

(ברכות נו:)

"א"ר יוחנן:

ארבעים ושמונה פעמים כתיב בתורה באר באר, ארבעים ושמונה דברים שנקנה במ התורה הה"ד 'מעין גנים באר מים חיים'.

(שיר השירים רבה ד, טו)

השפת אמת:

"... להודיע כי התורה שנקראת מים היא נמצאת בכל מקום רק שהיא בהסתר, וכפי היגיעה יכולין לעולם למצוא בכל מקום הארת התורה וחיות הפנימיות מחי החיים. ובאמת האבות היו הראשונים שמצאו אלה המעיינות ובארות. ולולא שפתחו המה הפתחים לא היינו יכולים למצוא הבארות...
יעקב אבינו הוא שורש התורה לכן אחר אברהם אע"ה סתמו פלשתים הבארות, וכמו כן אחר יצחק כי עוד 'והאבן גדולה על פי הבאר',
אבל אחר שכתוב ביעקב 'ויגל את האבן' נפתח הבאר לעולם".
(תולדות, תרג, ד"ה בענין)

וראה עוד: שם תרמת, ד"ה בענין; שם תרנד, ד"ה רמו.

ג. באר – בית מקדש

הרמב"ן:

"יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות, ואין בפשרי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשה, אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר עתיד. כי באר מים חיים ירמוז לבית אלוקים אשר יעשו בניו של יצחק וכו'".
(בפירושו לבראשית כו, כ)

וראה עוד: בפירושו לבראשית כט, ב.

רבינו בחיי: בראשית כו, כ; כט, ב.

רבינו יונה גירונדי (דרשות ופירושי ר"י לחמשה חומשי תורה, מהדורת ש. ירושלמי): סוף פרשת תולדות.

השל"ה: פרשת תולדות.

ד. באר – אשה

המהר"ל:

"כי האשה דומה לבאר".

(גור אריה, שמות ב, טו)

"האשה נקראת באר... כי הבאר הוא שנובע מלמטה למעלה...
דמיון האשה שהיא משתוקקת לבעלה, וזהו השתוקקות של
עלוי...".

(גבורות ד', פרק יט, עמ' פ"פז)

"ע"י מרים היה הבאר, כי היה בישראל שהיו משתוקקים אל
העילה, והשתוקקות הזה הוא השתוקקות התחתונים אל
העליונים כמו השתוקקות הנקיבה אל הזכר, לכך ניתן להם הבאר
כי הבאר נובע מלמטה למעלה".

(נצח ישראל, פרק נד, עמ' ר"רא)

כך גם בעל הכלי יקר (אשר היה ר"מ ורב בק"ק פראג אחרי פטירת המהר"ל): בראשית

כט, ב.

"דהנה האבות נזדמנה להם זיווגם אצל הבאר, יצחק יעקב
ומשה, ואשה היא כנוי לנשמה כידוע".

(נועם אלימלך חוקת, פג.)

ה. עוד מבאר התסידות

"ענין הבאר שחפר יצחק.

הנה ידוע שמידת יצחק היא גבורה, וגבורה היא בבחינת סור
מרע, היינו להרגיז יצר הטוב על יצר הרע בקול רעם ורוגז
להשפילו ולבטלו עד שיהיה כעפר ממש, ואיתא בס' חובת הלבבות
על הכתוב: 'מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות (צ"ל:
תבונה) ידלנה' (משלי כ, ה), כמו המים אשר הם בלב הארץ אשר
צריך לפנות העפר המונח מעל המים והמים ממילא יתראו, כמו
כן עצה בלב איש, אשר אין צריך רק לפנות טמטום הלב ואז
תתגלה העצה התקועה בלב האדם, וע"כ חפירת הבארות היא
דוגמא ורמז להכרתת קליפת הלב".

(נאות הדשא, סוכצ"ב, ח"א עמ' כד)

"... והנה תתבונן ע"פ הנ"ל את הנאמר ביעקב 'והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה' (ג' עדרי צאן עיין בזהר (ח"א קנב). רמיזתם לג' אבות חג"ת, ועדיין היה חסר רגל רביעי), 'כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים', הוה ליה למימר ישקו רועי העדרים, אבל חסר רועי כי לא נתגלה עדיין המרכבה לרגל רביעי בעולם, והשתדל יעקב לישא את רחל, הבן, אברה"ם יצח"ק יעק"ב (רח"ל) [דוד] בגימטריא מרכב"ה שלימ"ה וכו".

(בני יששכר מאמרי השבתות, מאמר ח' מנחת שבת)

י. סכום

במאמרי זה בקשתי להתמקד בפעלו של אברהם בחפירת בארות. פעולתו זו נסתרת מעין רואים, ומתגלית אך בפסוקי יצחק בנו ; יפה כח האב מכח הבן...
עמדנו על חשיבות המים לבריות, שהמים חיים הם לעולם.
שמנו לבנו לעובדה שבחרן ובמדין שימשה באר אחת לכל תושבי העיר כולה ואילו אברהם, ובנו יצחק בעקבותיו, חופרים כמה וכמה בארות.
תיארנו את המתרחש ליד אותה באר יחודית: התור הארוך, המריבנות בין בני האדם ועוד.
מציאות כזו הינה מנוגדת בתכלית לדרכו של אברהם, איש החסד, המבקש לבנות עולם בחסד, להיטיב לבריות.
על כן חופר אברהם באר ועוד באר כדי להרוות כל צמא.
כך צעדנו לאור פשוטם של דברים וביארנו באר כפשוטה, ובארות אברהם בארות חסד הן.
ולבסוף, בפרק האחרון הבאנו ביאורים שלא על דרך הפשט: הן מדברי חז"ל והן מדברי פרשנינו הרואים בבאר דברים עמוקים: באר כרומזת לתורה, לבית מקדש, לאשה ועוד.